

CALENDARELE ROMÂNEȘTI TRANSILVĂNENE CA MIJLOC DE RĂSPÎNDIRE A CULTURII ÎN RÎNDUL MASELOR

RODICA IRIMESCU

Presa în general și presa politică în special a fost, de-a-lungul unui însemnat număr de ani un mijloc la îndemîna conducătorilor luptei naționale românești, informarea, formarea unei opinii publice, ridicarea la acțiuni de mai mare sau mai mică anvergură fiind permanent slujite de ziarele românești ale timpului încă de la primele lor începuturi¹. Timide întii, apoi prinzînd tot mai mult teren, acestea au fost supuse — tocmai datorită orientărilor și convingerilor celor care le slujeau — vicisitudinilor de tot felul — de la opreliști materiale, bine stabilite prin legile de presă mereu împospătate și mereu mai închistate, pînă la cele mai diverse forme de intimidare morală — forma supremă a acestora fiind cunoscutele procese de presă².

Îată de ce intelectualii români au căutat — și au găsit — alte forme de a ajungere la scop — redactarea unor publicații care nu stăteau atît de mult în atenția autorităților, datorită caracterului lor bine delimitat prin însăși numele pe care-l purtau: calendarele. Destinate unui foarte larg cerc de cititori, calendarele au constituit nu numai un scop în sine — cel dictat de principala lor menire — ci și un mijloc nu totdeauna mărturisit pentru atingerea unor scopuri care treceau dincolo de limitele înguste ale rolului unui calendar³. În afara celor publicate de George Barițiu la Brașov⁴, pe aceeași linie de frunte se plasează *Amicul poporului*, scos la Sibiu de inimosul învățător rășinărean Visarion Roman⁵ sau cel redactat sub auspiciile Astei, la Sibiu (*Calendarul*

¹ Nicolae Iorga tratează pe larg începuturile ziaristicii noastre în lucrarea sa *Istoria presei românești*, București, f.a.; Ilarie Chendi, *Începuturile ziaristicii românești*, (1789—1795), Orăștie, 1900; Victor Chereșteșiu, *Intemeierea presei românești din Transilvania în AIIC*, 1963, p. 11—39.

² Gelu Neamțu, *Procesele de presă ale ziarului Federațiunea (1868—1870) în Româniile din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar*, Cluj-Napoca, 1978, p. 180—222; în același volum: Gh. Cipăianu, *Atitudinea antidualistă a ziarului „Albina” (1866—1873) și măsurile represive ale autorităților austro-ungare*. Dăm numai aceste lucrări mai recente din care însă cei interesați își pot forma o imagine de ansamblu fidelă asupra situației presei românești.

³ Dăm numai un singur exemplu asupra modului de înțelegere a rolului calendarului: „... să dăm cititorilor calendare bune, care să le fie buni prieteni și sfătuitoari peste întregul an, să le spună multe lucruri frumoase și folositoare, deșteptîndu-le gustul de citit și împrietenindu-i tot mai mult cu cărțile și cu foile, căci numai așa vom ajunge acolo unde trebuie să ajungem”. (Călimdarul de la Cluj, VII, 1912, p. 1—2, articol neșemnat).

⁴ Se detașează din ansamblul calendarelor secolului trecut acela publicat de unul din cei mai mari ziarști ai timpului; vezi: Rodica Sofroni, *Problematicele în calendarele lui George Barițiu (1852—1865)*, în volumul *Biblioteca și cercetarea. Zilele Bibliotecii academice clujene*, III, Cluj, 1979, p. 202—226.

⁵ *Producțiunea noastră literară*. Din raportul primului secretar al Astei pe anul 1900. În calendarul „Amicul Poporului”, XLI (1901) p. 65 și următoarele; I. Popovici *50 de ani ai Amicului Poporului* în calendarul cu același nume, pe anul 1910, p. 69—77.

Asociațiunii). Și chiar dacă altele (spre exemplu cele editate sub îngrijirea și pe spesele bisericii românești — fie ea greco-catolică⁶ sau ortodoxă⁷), s-au menținut departe de frământările politice ale timpului, toate deopotrivă au înțeles că o conștiință de neam poate fi generată numai de unitatea culturală, de legăturile permanente între oamenii pământului. Și s-au dedicat slujirii neamului lor, prin crearea și menținerea tocmai a acestei unități de cultură — pentrucă, așa cum subliniază Virgil Onițiu, într-un articol care a văzut lumina tiparului în această categorie de publicații: „valoarea oamenilor învățați se măsoară după bogăția de lumină pe care știu să o răspîndească în jurul lor”⁸. Ideea o găsim dealtfel și la istoricul Nicolae Iorga: „... cultură — scrie el — este ceea ce ajunge din orice silință a oamenilor de geniu și de talent, a iscoditorilor tehnicii, a muncitorilor pentru organizarea și bogăția națională, moștenirea neamului întreg și, prin el — a omenirii. Orice popor trebuie să știe să facă din rodul minții oamenilor mari și harnici cu care a fost înzestrat, moșia cu neputință de înstrăinat a neamului”⁹. Acestui scop s-au subordonat toate calendarele românești, indiferent de natura sau locul lor de apariție. Iată de ce atenția noastră s-a oprit asupra lor, încercînd în paginile care urmează o analiză a modului în care au înțeles și au reușit, să slujească ideea cultivării poporului. O prezentare exhaustivă a materialului publicat de toate calendarele este imposibil de realizat în numai cîteva pagini, ea presupunînd întocmirea prealabilă a unei bibliografii analitice complete pentru toate calendarele românești. Am procedat așadar la o selecție a cîtorva dintre articolele care ni s-au părut mai semnificative atît prin conținutul lor propriu-zis cît și prin semnăturile de prestigiu care le poartă, grupîndu-le pe diverse domenii; dacă această grupare a fost uneori subiectivă, se justifică prin imposibilitatea unei nete delimitări între diverse ramuri ale științei și culturii.

În toate calendarele consultate de noi abundă articolele cu conținut istoric — istoria neamului, a țării, fiind în permanentă în atenția intelectualilor timpului. Lesne de înțeles dacă ne gîndim că perioada de maximă înflorire a literaturii calendaristice se plasează în a două jumătate a secolului al XIX-lea, epocă de mari frământări național — politice a românilor din Transilvania¹⁰. Și tot atît de lesne de înțeles publicarea unor adevărate articole-program. Insistăm numai asupra celui cuprins în „Calendariu” de la Sibiu¹¹: „într-o țară așa frumoasă — se

⁶ Se remarcă „Calendarul Unirii”, apărut la Blaj cu începere din anul 1896.

⁷ Rodica Irimescu-Sofroni, *Calendarul românului-Caransebeș Bibliografie analitică, I, (1852—1918)*, sub tipar.

⁸ Virgil Onițiu, *Datoria omului învățat*, în „Calendarul Asociațiunii”, Sibiu VI (1917) p. 92—93.

⁹ Nicolae Iorga, *Cultură națională*, în „Calendarul Săteanului”, Sibiu, XXII (1913), p. 41.

¹⁰ Simion Retegan, *Dieta românească de la Sibiu (1863—1864)*, Cluj-Napoca, 1979; pentru perioada de început a literaturii calendaristice: Mircea Tomescu, *Calendarele românești (1733—1830). Studiu și bibliografie*, București, 1957.

¹¹ *Țara. Poporul*, în „Calendariu pe anul de la Hristos 1907, întocmit după gradurile și clima Ungariei, Ardealului, Bănatului precum și a Țării Românești și a Moldaviei”, Sibiu, LVI (1907), p. 170—174.

scrie aici — cu un trecut așa de glorios, în mijlocul unui popor atât de deștept, cum să nu fie o adevărată religie iubirea de patrie și cum să nu-ți ridici fruntea ca falnicii noștri strămoși de odinioară, mândru că poți spune: sînt român“. Se justifică această mîndrie și prin originea noastră și tocmai cunoașterii originii daco-romane¹², a faptelor de arme a unora dintre ilustrele personalități din istoria patriei¹³ îi sînt dedicate aproape toate articolele cu conținut istoric pe care le-am întîlnit. O mențiune aparte impun însă două suite de articole: cel semnat de Sinesiu Bistreanu în „Calendarul românului“ de la Caransebeș (și care este o compilație din istoria Romei întocmită după F. Schmidt, Held și Carvin, și *Istoria Ardealului cu privire la români*, publicată de Visarion Roman în „Amicul Poporului“ între anii 1861—1877. Deasemeni subliniem articolele semnate de N. Iorga, I. Lupaș și dr. Onisifor Ghibu¹⁴. Obrșia, trecutul și vitejia poporului român, țara, limba, obiceiurile și datinile, portul popular și frumusețea naturală sînt considerate motive de mîndrie, fiind toate la un loc și fiecare în parte, componente ale avuției naționale¹⁵, care trebuie păstrate cu sfințenie și transmise intacte urmașilor. Limba în primul rînd. Vajnic apărător al acestei comori, al acestui element etnic definitiv se dovedește a fi fost George Barițiu¹⁶, care susține cu asiduitate necesitatea scrierii limbii române cu litere latine și nu cu slove, venind chiar în întîmpinarea celor care doresc să facă acest lucru prin publicarea unor „exemple de cetit cu litere latine“. Găsim aceeași preocupare și la alți cărturari ai timpului și chiar reproduceri în acest sens după *Scrierea limbii române* a lui Titu

¹² *Răspîndirea românilor*, în „Calendarul poporului“ Sibiu, XXII (1907), p. 39—43; Ioan Damian, *Faptele împăratului Traian povestite de banii din zilele lui*, în „Calendarul Național al Foi Interesante“, Orăștie, VII, (1913) p. 58—71; *Cum a fost Sarmizegetusa*, în același calendar, III (1909), p. 53—56.

¹³ *Vechea cetate a huniadeștilor*, în „Călimdarul plugarului“ Brașov, VIII (1905), p. 104; *Monumentul de la Șibot ridicat biruinței românești de pe Cîmpul Pîinii*, în „Calendarul Național al Foi Interesante, Orăștie, IV (1910), p. 61—64; *Istoria lui Ștefan cel mare și cel bun alcătuită pentru înțelegerea poporului*, în „Calendarul românesc“ Sibiu, — apărut prima dată în 1793, — în mai mulți ani consecutivi începînd cu 1880; *Cea mai mare zi din istoria neamului românesc* în „Calendarul Național al Foi Interesante, Orăștie, VI (1912) f.p., care prezintă momentul unirii celor trei țări românești de către Mihai Viteazul; *Vestitele fapte și perirea lui Mihail Voevod Viteazul principele României care a domnit de la anul 1599 pînă la anul 1601*, în „Călimdarul românesc“, Sibiu, XII (1869), f.p.; *Tudor Vladimirescu*, în același loc, p. 32; Vasile Bichigean, *Din istoria regimentului al II-lea de graniță*, în „Calendarul nostru“, Bistrița, I(1912), p. 17—23; George Coșbuc, *Rostul războiului*, în „Călimdarul poporului“, Sibiu, XIV(1899), p. 90—93; G. Coșbuc, *Războiul românilor pentru neatîrnare. Din povestea unei coroane de oțel*, în „Călimdarul Plugarului“, Brașov, VIII (1900), p. 57—66; Alexandru Vlahuță, *Cine ești, de unde ești? Povestea trecutului nostru* (din volumul *Din trecutul nostru*) în „Calendarul...“ Sibiu, LVIII (1909), p. 132—140.

¹⁴ Nicolae Iorga, *Din trecutul bisericii noastre. Actul Unirii*, în „Calendarul...“, Sibiu, XXXVII (1916), p. 147—155; I. Lupaș, *Legea creștinească*, în „Calendarul Săteanului“, Sibiu, XVIII (1908), p. 44—46 și în „Calendarul Asociațiunii“, Sibiu, IV (1915), p. 57—60; dr. Onisifor Ghibu, *O pagină din trecut. Grecii și românii din cetatea Sibiului*, în „Calendarul...“ Sibiu, LXIV (1915), p. 158—167.

¹⁵ Silvestru Moldovan, *Fii mîndru. române!* în „Călimdarul poporului“, Sibiu, XIX (1904), p. 39—43.

¹⁶ Rodica Sofroni, *Problematika în calendarele lui G. Barițiu*, op. cit., p. 209—210.

Maiorescu¹⁷. Pe marginea acestei probleme atât de disputate, mai ales dată fiind tendința conservatoare a Blajului, se scrie în 1879 „... de când frații noștri de un sînge și de o lege, cu toții se folosesc de scrierea „cu semne“ și de când noi am început să le urmăm lor... de atunci oricine poate învăța ușor citirea cu litere“. Motivația adoptării scrierii cu litere latine se exprimă în trei elemente esențiale: ea este a majorității românilor, este, de fapt, mai ușor accesibilă tuturor și, în fine, dar nu în ultimul rînd, corespunde cerințelor științei timpului care impune ca scrierea să se apropie cît mai mult de rostire¹⁸.

Dealtfel, în paginile calendarelor românești care erau destinate „clasei de intelectuali celei mai apropiate de popor“, găsim nu puține articole dedicate istoriei scrisului în general¹⁹: scrierii ieroglifice, grecești, copte, ebraice, arabe, siriene, tibetane, sanscrite și, în fine, descoperirea alfabetului fenician (pusă în seama lui Taut, în jurul anului 2000 î.e.n.) precum și pătrunderea literelor în Europa, prin filiera Grecia — Roma.

Adresate cititorilor satului în primul rînd, calendarele cuprind înălțătoare îndemnuri pentru păstrarea nealterată a tuturor elementelor componente ale folclorului românesc: *limbă* (materializată în creația populară și în primul rînd în versurile populare, versuri care abundă în paginile tuturor calendarelor — multe dintre ele din culegerile lui Vasile Alecsandri, Atanasie Marienescu, Matei Voileanu, Georgie Cătană), *obiceiuri strămoșești* (pomul de crăciun, dansul călușarilor, prezentat de Petre Ispirescu²⁰), *cîntecul popular* și, mai cu seamă, *portul*. Și aici un loc de frunte revine tot Calendariului publicat de G. Barițiu, dar nu putem minimaliza nici alte articole pe aceeași temă²¹, multe din ele subliniind pericolul pierderii originalității portului, prin neglijarea de către țărâna română a obiceiului strămoșesc de a produce în gospodăria proprie toate articolele de îmbrăcăminte necesare familiei. Ca o încercare de remediere este prezentată Țesătoria națională de la Orăștie, înființată din inițiativa președintei Reuniunii femeilor române din comitatul Hunedoara, Elena Hossu-Longin născută Pop de Băsești, atelier care producea costume naționale și în cadrul căruia lucrau 8—10 femei sub direcția Elenei Erdeli și avînd-o ca maistră pe Tiberia Barcian²². Un cald elogiu portului, dansului, obiceiurilor populare, aduce inegalabilul Vasile Alecsandri²³, bardul poeziei românești, dar și cel care toată viața a pus ascuțișul și priceperea panii sale în slujba neamului din

¹⁷ *Despre scrierea limbii române*, în „Calendarul bunului econom“, Sibiu, I (1877), p. 23—29.

¹⁸ *Scrierea cu litere*, în „Calendarul...“ Sibiu, XXVIII, (1879), p. 51—53.

¹⁹ *Scrisoarea ieroglifică a egiptenilor și scrisoarea cu litere*, în „Calendarul Plugarului“, Brașov, II (1899), p. 66—68; *Felurite scrieri ale altor neamuri de oameni*, în „Calendarul Național al Foi Intersante“, Orăștie, VI (1912), p. 70—78.

²⁰ Petre Ispirescu, *Despre pomul crăciunului*, în „Calendarul...“ Sibiu, LI (1902) p. 127—141.

²¹ Emil A. Chiffa, *Iubiți portul strămoșesc*, în „Calendar pentru toți“ Bistrița, 1917, p. 29—32.

²² *Țesătoria națională din Orăștie*, în „Calendarul Național al Foi Intersante“, Orăștie, V (1911), p. 35—37.

²³ Vasile Alecsandri, *Țăranul român*, în „Calendarul Asociațiunii“, Sibiu, V (1916), p. 80—85.

care și-a tras seva și noblețea sufletească — George Barițiu²⁴. Întemeietor, conducător și colaborator al principalelor ziare românești transilvănene, el a cuprins în aria preocupărilor sale toate aspectele importante ale vieții politice, economice și spirituale românești, îndrumând, cu neobosită ardoare, la păstrarea și perpetuarea frumuseților creației populare, sub toate aspectele sale²⁵.

Calendarele românești s-au oprit însă nu numai asupra problemelor de ordin etnic — un loc de seamă fiind rezervat diverselor aspecte ale vieții practice — agricultura, cu toate subramurile sale fiind una dintre acestea. Între articolele cu asemenea conținut, semnalăm suita celor semnate de cunoscutul om de știință dr. Pavel Vasici²⁶ în care sînt prezentate, pe larg, cunoștințe necesare cultivării grădinilor, folosirea gunoiului animal, vegetal și mineral, muncile care trebuie efectuate în diverse luni ale anului. Dar și articole referitoare la practicarea rotației culturilor²⁷, la necesitatea împăduririi terenurilor improprie agriculturii²⁸, la originea și aclimatizarea la condițiile țării noastre a unor plante și animale străine²⁹.

Intelectualii care au înțeles necesitatea dezvoltării agriculturii și-au îndreptat atenția și asupra unor probleme de ordin teoretic — dînd sfaturi și indemnuri pentru ridicarea gradului general de cultură a cultivatorilor pămîntului. Între aceștia găsim pe hunedoreanul Gavril Todica³⁰ care se oprește asupra necesității științei de carte pentru agricultori, ca mijloc de ridicare a bunăstării lor materiale, pe George Coșbuc, care vorbește despre importanța economică a animalelor de muncă și despre felul cum trebuie ele îngrijite³¹, pe Ioan Georgescu care împărtășește cunoștințe de specialitate despre plugurile electrice³², pe Th. A. Bogdan, cu referirile sale la diversele soiuri de pămînt și la culturile

²⁴ Rodica Sofroni, *Problematica în calendarele lui G. Barițiu, op. cit.*, p. 211—213.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Pavel Vasici, *Despre grădini*, în „Calendariu“, Sibiu, I (1852), p. 31—52; II (1853), p. 28—54; III (1854), p. 28—58; IV (1855), p. 25—47; V (1856), p. 34—51.

²⁷ I. F. Negruțiu, *Economia schimbătoare*, în „Calendarul Unirii“, Blaj, IX (1904), p. 161—166; *Economia schimbătoare în grădina de legume*, „Calendarul bunului econom“, Sibiu, V (1881), p. 71—73; Gh. Manolescu, *Cultura rațională a cartofului*, în „Calendarul Plugarului“, Broșav, XIII (1905), p. 69—73.

²⁸ Gh. Manolescu, *Împădurirea terenurilor improprie de cultură* în „Calendarul Săteanului“, Sibiu, XXIII (1914), p. 69—72.

²⁹ I. Baroș și D. Ananescu, *Despre originea animalelor și plantelor noastre domestice*, în „Calendariu...“, Sibiu, XII (1864), p. 50—55; *Observațiuni despre originea animalelor și plantelor noastre domestice*, în „Călimdărelul“, Sibiu, 1866, f.p.; Ioan Georgescu, *Organele simțitoare ale plantelor*, în „Călimdărelul poporului“, Sibiu, XXI (1906), p. 79—82; *Somnul florilor*, în „Calendarul Național al Foi Interesante, Orăștie, III (1909), p. 76—77; *Căprioara și puii săi*, în „Călimdărelul“, Sibiu, 1866, f.p.

³⁰ Gavril Todica, *Economia de timp și învățătura*, în „Călimdărelul de la Cluj“, VII (1912), p. 45—49.

³¹ George Coșbuc, *Munca chibzuită și munca proastă*, în „Calendarul Asociațiunii“, Sibiu, I, 1912, p. 114—118.

³² Ioan Georgescu, *Plugurile electrice*, în „Calendarul Poporului“, Sibiu, XX (1905), p. 120—124.

cele mai indicate pentru fiecare dintre aceste soiuri³³, pe Alexandru Chira care prezintă „mașina de clocit ouă”³⁴ și în fine, dar nu pe ultimul loc, rubricile economice permanente semnate de P. S. Aurelian, cuprinzând o vastă gamă de sfaturi economice³⁵.

Dar toți acești intelectuali și alții asemenea lor au înțeles că în afara agriculturii ca ramură de bază a economiei românești a timpului, se impune ca o necesitate orientarea economiilor noștri spre alte ramuri, la fel de importante. Sînt quasi permanente îndemnulurile pentru îmbrățișarea meseriilor — de la cele casnice, practicate de femei (torsul, țesutul), pentru care pledează dr. A. T. Marienescu³⁶, pînă la meseriile propriu-zise. Ele sînt considerate, alături de proprietatea de pămînt, ca elemente de progres absolut necesare poporului român³⁷. Se fac auzite glasuri care sugerează învățarea meseriilor în orfelinate sau în atelierelor școlare proprii³⁸ sau care popularizează școlile de meserii existente, recomandînd chiar asociațiunii Astra acordarea unor ajutoare materiale³⁹ pentru susținerea lor.

Toate aceste articole stau, în ultimă instanță, sub semnul aceleiași preocupări: aceea pentru ridicarea economică generală a poporului român. Element esențial în propășirea gospodăriilor țărănești este considerată și corecta evidență și mînuire a banilor, dîndu-se chiar unele elemente din istoria acestora⁴⁰. De noțiunea de ban se leagă indestructibil aceea de bancă. Logic deci ca în preocuparea permanentă pentru familiarizarea economilor satului cu cerințele vieții economice moderne să stea și problemele legate de aceste instituții de credit. Articolele dedicate modului de organizare a acestora, sistemul de contractare a împrumuturilor, chiar adrese ale principalelor bănci românești, nu puteau așa-dar lipsi din sumarele calendarelor⁴¹. De la bănci se trece la însoțiri sau tovărășii economice: ce sînt, ce foloase pot aduce aceste insti-

³³ Th. A. Bogdan, *Cunoașterea pămîntului*, în „Calendarul Plugarului”, Brașov, XIII (1905), p. 65—69.

³⁴ Alexandru Chira, *Mașina de clocit ouă*, în „Calendarul Plugarului”, Brașov, XV (1907), p. 70—73.

³⁵ „Calendarul Săteanului”, Sibiu, I (1892).

³⁶ A. T. Marienescu, *Femeia economului român*, în „Calendarul Bunului econom”, Sibiu, II (1878), nr. 28—32.

³⁷ Z. Boiu, *Cumpărați moșii! Învățați meserii!*, în „Calendarul” Sibiu, XIV (1865), p. 37—43; *Cărările vieții*, în „Calendarul Asociațiunii”, Sibiu, II (1913), p. 77—79.

³⁸ *Învățați meserii!*, în „Calendarul Asociațiunii”, Sibiu, VI (1917), p. 86—90.

³⁹ Gavril Precup, *Îmbrățișați meseriile*, în „Calendarul Asociațiunii”, Sibiu, I (1912), p. 144—148; N. Petra-Petrescu, *Pentru meseriași*, în „Calendarul Săteanului”, Sibiu, XXII (1913), p. 48—50.

⁴⁰ *Socoteala în economie*, în „Calendarul Plugarului”, Brașov, IV (1896), p. 71—72; *Din străvechi vremuri*, în „Calendarul Național al Foi Interestante”, Orăștie, I (1907), p. 70—73.

⁴¹ Emil A. Chiffa, *Cînd se împrumută bani din bancă*, în „Calendarul nostru”, Bistrița, I (1912), p. 70—72; N. Iosif, *Bănci sătești* în „Calendarul Asociațiunii”, Sibiu, III (1914), p. 113—120; *Băncile românești*, în „Calendarul Unirii”, Blaj, X (1905), p. 170—173.

tuții de ajutorare reciprocă, cum se pot ele realiza⁴². Și pentru că se presupune că agonisirea unei averi oarecare necesită grija trecerii sale asupra urmașilor, se dau elemente legate de modul de întocmire a testamentelor, în același timp pledîndu-se împotriva judecăților de orice natură (prin condeiul lui G. Coșbuc). Și tot pe linia împărțirii unor minime cunoștințe juridice, articole legate de probleme ale pensionării învățătorilor sau rubrica permanentă a unor calendare „Sfaturi juridice” — care publică articole de legi⁴³.

Toate articolele la care ne-am referit presupun, cum este și firesc, receptarea lor de către aceia cărora ele le sînt adresate. Or, aceasta cere știință de carte, știință care este considerată ca o necesitate nu numai pentru intelectualii satului ci pentru toți acei care doresc prosperarea gospodăriilor lor. Tocmai de aceea părinții sînt îndrumați să-și dea copiii la învățătură, subliniindu-se datoria lor de a veni în ajutorul școlii prin permanenta supraveghere și îngrijire a copiilor⁴⁴. Se subliniază însă și chemarea învățătorului, edificator fiind articolul lui Spiridon Popescu⁴⁵ care scrie despre relația elev—învățător, învățător—sat, școală și viață, pledînd pentru necesitatea legării nemijlocite a învățaturii de practică. Situația grea a școlilor românești este deplînsă și de dr. Onisifor Ghibu care, pledînd pentru necesitatea învățămîntului național își exprimă credința într-o viitoare „schimbare radicală” a școlii⁴⁶.

Acestei instituții de culturalizare în masă îi revine un rol de o deosebită importanță în lupta împotriva uneia din marile tare ale lumii satului: consumul băuturilor alcoolice. Numeroși sînt acei care au încercat, prin scrisul lor, să contribuie la crearea unui spirit general contrar acestui obicei vicios⁴⁷. Și nu puține sînt articolele puse în slujba

⁴² Nicolae Iancu, *Băncile sătești și tovărășiile pentru vînzarea produselor agricole*, în „Calendarul Asociațiunii”, Sibiu, IV (1915), p. 159—166; *Insoșirile sau tovărășiile economice*, în „Calendarul Asociațiunii”, Sibiu, VI (1917), p. 120—126; R. Simu, *Tovărășiile sau insoșirile*, în „Calendarul Asociațiunii”, Sibiu, I (1912), p. 155—163; *Tovărășiile*, în „Calendarul Unirii”, Blaj, X IV (1909), p. 123—125; *Insoșirile sau tovărășiile economice*, în „Calendarul Plugarului”, Brașov, V (1897), p. 115—119.

⁴³ *Despre testamente*, în „Calendarul Unirii”, Blaj, IX (1904), p. 155—159; G. Coșbuc, *Patima proceselor*, în „Calendarul Asociațiunii” Sibiu, I (1912), p. 165—166; *Judecățile nu sînt bune!* în același, calendar, II (1913), p. 55—56; *Afacerea fondului de pensiune la învățători*, în „Calendarul Unirii”, Blaj, IX (1904), p. 148—155; *Sfătuitorul juridic*, în „Calendarul Bunului Econom”, Sibiu, V (1881), p. 52—68; VI (1882), p. 56—66; VII (1883), p. 56—72; VIII (1884) p. 53—64.

⁴⁴ R. Simu, *Ai carte, ai parte*, în „Calendarul Asociațiunii” IV (1915), p. 69—72; Popa Gligor Florea, *Creșterea tinerimii*, în același calendar, II (1913), p. 81—83; Oct. C. Tăslăuanu, idem, I (1912), p. 71—72; *Pentru ce e școala?* idem, I (1912), p. 72—74; V. Lazăr, *Școala și părinții*, idem, V (1916), p. 72—78.

⁴⁵ Spiridon Popescu, *Învățătorul în școală*, în „Calendarul...” Sibiu, LXII (1913), p. 170—181.

⁴⁶ Onisifor Ghibu, *Spre altă școală*, în „Calendarul Asociațiunii”, Sibiu, I (1912), p. 75—79.

⁴⁷ A. Bratu, *Alcoolismul și școala*, în „Calendarul...” Sibiu, LV (1907), p. 150—165; Ioan Petra, *Din păcatele noastre*, în „Calendarul”, Arad, XXXI (1910), p. 103—110; I. Marcu și Ștefan Roșian, *Alcoolismul*, în „Calendarul Unirii”, Blaj, XIII (1908), p. 210—227.

sănătății în general — fie ele articole de educație sanitară propriuzise⁴⁸, fie prezentarea unor rezultate ale chirurgiei românești⁴⁹ (operații reușite pe ochi, efectuate în 1885, la spitalul din Arad) sau îndemnuri pentru cultivarea și folosirea plantelor de leac⁵⁰, printre semnatarii acestora din urmă numărându-se și dr. Alexandru Borza.

În ansamblul lor, toate la un loc și fiecare în parte, calendarele românești au urmărit unul și același scop — răspindirea luminii cuvîntului scris în cele mai depărtate colțuri locuite de români. Și pentru aceasta subiectele abordate sînt multiple și variate, unele tratate ceva mai elevat, majoritatea însă pe înțelesul tuturor. Toate cuceririle științei sînt prezentate de unele sau altele din calendare, edificatoare fiind suita de articole *Știința în serviciul omenirii*, publicată între anii 1891—1895⁵¹, care prezintă cunoștințe despre aer, apă, electricitate, descoperirea prafului de pușcă, a compasului și tiparului, a paratrăsnetului, telefonului și fonografului, călătoriile lui Marco Polo și Cristofor Columb, descoperirea Americii. Nu putem însă omite nici alte articole cu asemenea conținut, fie că vorbesc despre probleme de mecanică și cuclerirea aerului (balonul Zeppelin, zborurile cu avionul efectuate de Blériot, Chavez, frații Wright, A. Vlaicu)⁵², de probleme de chimie⁵³, de elemente legate de tehnica măsurării timpului în diverse epoci și la diverse popoare⁵⁴, că dau noțiuni de meteorologie empirică și științifică⁵⁵

⁴⁸ N. Petra-Petrescu, *Sănătatea*, în „Calendarul Asociațiunii”, Sibiu, V (1916), p. 146; I. Felics, *Aerul*, în „Calendarul...”, Sibiu, CXI (1904), f.p.; *Singele și viața*, în același calendar, CIII (1896), f.p.; Beu, *Un dușman al omului*, în „Calendarul Asociațiunii”, Sibiu, VII (1918), p. 132—134; Gavril Todica, *Curățenie*, în „Calendarul de la Cluj, XI (1916), p. 53—56; G. Todica, *Microbi*, în „Calendarul Intersant”, Orăștie, 1917, p. 92—95.

⁴⁹ G. Vuia, *Cum poate cineva orbi?*, în „Calendariu”, Arad, VI (1885), p. 53—64.

⁵⁰ G. Coșbuc, *Leacurile populare*, în „Calendariu...”, Sibiu, CXVI (1909), f.p.; *Florile și întrebuișarea lor în leacuri*, în „Calendariu”, Arad, XXV (1914), p. 154—157; Alexandru Borza, *Să cultivăm plante de leac*, în „Calendarul Asociațiunii”, Sibiu, VII, (1918), p. 120—126.

⁵¹ „Calendariu”, Arad, XII (1891), p. 57—64; XII (1892), p. 77—81; XIV (1893), p. 88—91; XV (1894), p. 81—83; XVI (1895), p. 105—108; vezi și „Calendariu”, Sibiu, XXXIII (1885), p. 100—108.

⁵² *Balon dirijabil* în „Calendarul săteanului”, Sibiu, IX (1900), p. 44; *Cucerirea aerului — Blériot*, în același calendar. XIX (1910), p. 31—32 și XX (1911), p. 54 și în „Calendarul Poporului”, Sibiu, XXII (1910), p. 56—57.

⁵³ Ioan Dima-Petrașcu, *Mercurul sau argintul viu*, în „Noul Călindar de casă”, Brașov, III (1883), p. 28—36.

⁵⁴ *Computarea anului la romani*, în „Calendarul Aurorei”, Gherla, VII (1897), p. 53—59; *Călindarul*, în „Calendarul Plugarului”, Sibiu, XVII (1902), p. 93—95; *Cum e calendarul la chinezi*, în „Calendarul Național al Foi Intersante”, Orăștie, IV (1910), p. 80.

⁵⁵ Gavril Todica, *Proorocirea vremii și calendarele*, în „Calendarul Săteanului”, Sibiu, XVI (1907), p. 43—45 și în „Calendarul Țării Oltului”, Făgăraș, I (1908), p. 64—68; Izidor Dopp, *Precizarea vremii și paserile* în „Calendarul Poporului”, Sibiu, XXII (1907), p. 130—132; de Ioan Radu, *Schimbările de vreme*, în „Calendarul Asociațiunii”, Sibiu, III (1914), p. 97—100; *Metereologia sau cunoștințe despre umblarea vremii*, în „Calendariu...”, Sibiu, VII (1858), p. 63—66; VIII (1859) p. 64—65; IX (1860), p. 61—62.

ori prezintă corpurile cerești și unele fenomene astronomice⁵⁶ sau, în fine, pornind de la legenda lui Icar și vorbind pe scurt despre teoria evoluționistă și cele mai de seamă cuceriri ale omului — gândirea și limbajul — vorbesc despre domesticirea și folosirea animalelor, supunerea naturii și întrebuițarea forței aburilor⁵⁷.

Având în prim plan preocupările legate de nevoile materiale ale sătenilor, de problemele lor de zi cu zi, calendarele nu neglijează însă nici aspectele de ordin moral și etic, subliniind necesitatea traiului în, prin și pentru societate, necesitatea unei munci cinstitute și adevărate⁵⁸. Or, pentru a crește oameni harnici, cinștiți și drepecți se impune ca în atenția părinților să stea toate laturile educării copiilor lor încă din primii ani de viață. Și nu lipsesc îndemnurile și chemările adresate atit primilor educatori⁵⁹ cit și celor care sint meniți să se ocupe în continuare de această latură a formării tineretului. Cităm numai chemarea adresată pe această linie, în 1913, de Al. Vlahuță „Cărți, cărți pentru popor! Acolo e un suflet mare care cere lumină. Acolo stau genii ascunse gata să izbucnească. Acolo-i puterea și viitorul nostru”⁶⁰. Credem a nu greși afirmind că tocmai în scopul educării tineretului și a creerii unei dorințe profunde de a-și pune priceperea și cunoștințele — fiecare pe măsura posibilităților — în slujba neamului din care se trag, în paginile calendarelor sint prezentate personalități de seamă din istoria politică, culturală, națională a poporului român. „Cinstește aducerea aminte a acestor bărbați mari, iar faptele lor să-ți fie îndemn a aduce și tu jertfe pentru neamul tău”⁶¹. Purfind semnături de prestigiu, această categorie de articole se impune atenției atit prin semnatarii lor cit și prin personalitățile cărora le sint dedicate: dr. Ioan Rațiu prezintă pe Al. Papiu Ilarian, dr. Onisifor Ghibu se ocupă de puternica personalitate a lui Nicolae Iorga, de meritele sale pe tărîmul educării tineretului, de cursurile de vară de la Vălenii de Munte, A. L. (Alexandru Lapedatu?) și din nou Onisifor Ghibu prezintă în paralel pe același Nicolae Iorga și pe

⁵⁶ Ioan Dima Petrașcu, *Apropierea primăverii*, în „Noul Calendar de casă”, Brașov, X (1890), p. 49—58; *Ceva despre soare*, în „Calendarul”, Sibiu, XIX (1870), p. 30—32; Teodor Ceonța, *Influența atracției corpurilor cerești asupra pămîntului*, în „Calendariu”, Arad, XI (1890), p. 51—63; Atanasie Popa, *Din natura stelelor*, în același calendar, XL (1919) p. 150—158; Gavril Todica, *Deosebiri de lumină pe pămînt*, în „Calendarul Interesant”, Orăștie, p. 45—47.

⁵⁷ *Poșta electrică*, în „Noul cãlîndar de casă”, Brașov, XXI (1901), p. 60—63. ⁵⁸ Gheorghe Maior, *Pentru ce trăim?*, în „Calendarul Asociațiunii”, Sibiu, VI (1917), p. 62—70.

⁵⁹ *Un cuvînt în privința creșterii*, în „Calendariu”, Sibiu, VI (1857), p. 48—56; G. Marcian, *Un cuvînt către părinți despre creșterea copiilor*, în „Calendarul meu”, Făgăraș, I (1908), p. 45—51; I. Groșioreanu, *Cum trebuie să creștem pruncii*, în „Calendariu”, Arad, XI (1890), p. 66—72.

⁶⁰ Al. Vlahuță, *Cărți pentru popor*, în „Calendariu”, Sibiu, LXII (1913), p. 187—188.

⁶¹ *Amintirea oamenilor mari*, în „Calendarul Poporului”, Sibiu, XIX (1905), p. 40.

⁶² Ioan Rațiu, *Sfîrșitul lui Papiu Ilarian*, în „Calendarul Unirii”, Blaj, IX (1904), p. 107—113; dr. Onisifor Ghibu, *Nicolae Iorga ca educator*, în „Calendarul”, Sibiu, LXI (1912), p. 143—149; A.L., *Nicolae Iorga și Vasile Stroescu*, în „Calendarul de la Cluj”, VII (1912), p. 51—54; dr. Onisifor Ghibu, *Marele sprijînitor al culturii românești, Vasile Stroescu*, în „Calendarul”, Sibiu, LIX (1911), p. 127—132.

boerul bucovinean Vasile Stroescu, care în anii de grea cumpănă pentru învățămîntul românesc din Transilvania, amenințat de maghiarizare forțată prin suita reformelor învățămîntului care au culminat cu cea emisă în 1907 de ministrul Appony, a pus în slujba acestui învățămînt o importantă parte a averii sale⁶². Mai amintim doar articolul dedicat pictorului Octavian Smigelschi cu ocazia expoziției din 1903 de la Blaj și cel care aduce la cunoștința publicului larg acordarea premiului „Năsturel” al Academiei Române poetului George Coșbuc⁶³. Dealtfel acesta a fost unul dintre colaboratorii quasi permanenți a diverselor calendare românești, în afară de versuri întîlnind numeroase articole care-i poartă numele⁶⁴ și care cuprind: sfaturi pentru creșterea copiilor, proverbe și zicale românești explicate, despre superstiții, pledoarii pentru știința de carte, articole educaționale, fragmente din istoria războiului pentru independență etc.

În paginile calendarelor întîlnim însă și alte nume de prestigiu ale culturii românești: Ioan Slavici⁶⁵, Octavian Goga⁶⁶, Ilarie Chendi⁶⁷, Gavril Todica (amintit deja la articolele de știință), Ion Creangă, Vasile Alecsandri, Mihail Sadoveanu⁶⁸. Deosebită prin încărcătura lor emoțională ni se par însă articolele semnate de Alexandru Vlahuță — pledoaria sa pentru stimularea elevilor prin premiile școlare, înțelegerea esenței așa-zisului conflict între generații și apelul său pentru concesi reciprocă, chemarea adresată tinerilor scriitori de a da totul poporului și țării sale⁶⁹. Și deși colaborările lui Nicolae Petra-Petrescu sînt rare în afara calendarului redactat de el însuși, nu putem să nu dăm aici un citat din articolul său *Iubește-ți țara și legea* „Români! Iubiți-vă legea și nația cu credință neștrămutată, chiar dacă s-ar încerca vreodată neamuri dușmane ca să vă dezbrace de legea și limba voastră, văzînd alipi-

⁶² George Coșbuc, în „Calendarul Unirii”, Blaj, III (1898), p. 68—72; *Pictorul Smigelschi*, în același calendar, IX (1904), p. 145—146.

⁶³ Dăm cîteva titluri din articolele semnate de G. Coșbuc: *Cimiliturile cărții*, în „Calendarul Unirii”, Blaj, IX (1904), p. 105—107; traducere din *Divina Comedia*, în același calendar, XVII (1912), p. 127—131; *Un capitol despre lene și superstiție*, în „Calendarul”, Arad, XXVI (1905), p. 130—135; *A luat lumea-n cap. Tălcuiala vorbii*, în același calendar, XXVIII (1907), p. 95—96; *Dac-o vrea dumnezeu*, în „Calendarul Asociațiunii”, Sibiu, II (1913), p. 84—88; *Din înțelepciunea popoarelor*, în „Calendarul Săteanului”, Sibiu, XXI (1914), p. 64—69; *Vorba ăluia. Zicători explicate*, în „Calendariu”, Sibiu, LV (1906), p. 160—163; *Sfaturi potrivite la creșterea copiilor*, în același calendar, LVII (1908), p. 168—173; *Cum înțelege românul culorile*, în același calendar, LIV (1915), p. 181—186; *Bogăția limbii românești*, în același calendar, LV (1916), p. 194—197.

⁶⁴ I. Slavici, *Bogăția*, în „Calendarul”, Arad, XXIII (1902), p. 79—88.

⁶⁵ Octavian Goga, *Chemarea proefimii noastre*, în „Calendarul”, Sibiu, LXII (1913), p. 153—162.

⁶⁶ Ilarie Chendi, *Literatura și alcoolul*, în „Calendarul”, Sibiu, LVIII (1909), p. 153—161; *Arta și poporul*, în același calendar, LXIII (1914), p. 148—153; *Cărți pentru popor*, în „Calendarul”, Arad, XXIII (1902), p. 89—109.

⁶⁷ Pe larg în: Rodica Irimescu-Sofroni, *Calendarul românului din Caransebeș. Bibliografie analitică I (1889—1918)*. Sub tipar.

⁶⁸ Al. Vlahuță, *Premiile școlărilor*, în „Calendariu”, Sibiu, LXIII (1914), p. 154—157; *Bătrînii și tinerii*, în același calendar, LXII (1913), p. 138—141; *Ce dai tu vieții?* în „Calendariu”, Sibiu, CXV (1916), p. 167—171.

rea voastră către ele pierde-vor toată nădejdea de a izbuti în vrerea lor, iar voi, cu atât mai mult vă veți întări și toate ale voastre bine vor merge⁷⁰.

LES CALENDRIERS ROUMAINS DE LA TRANSYLVANIE COMME LE
MOYEN DE DIFFUSION DE LA CULTURE PARMİ LES MASSES

R é s u m é

Cet article c'est le résultat d'une ample recherche scientifique des matériaux publiés dans les calendriers roumains de la Transylvanie parus jusqu'à la grande union de 1918. En sélectionnant quelques articles considérés avec une valeur et une signification plus grande, par leur contenu ou par les signatures qu'ils les ont, on procède à une systématisation des informations qu'elles les offrent sur les divers catégories ou branches de la science et de la culture, en s'essayant par leur analyse, mettre en relief l'intérêt que les hommes de science du temps l'ont manifesté pour l'élever le degré général de connaissance du peuple roumain.

Ainsi, en conséquence on souligne l'importance culturelle de cette catégorie de publications qu'ils ont été les calendriers, aussi de la manière en quelle a été comprise la nécessité de la formation d'une conscience de nation en basant sur l'unité de la culture et de la liaison permanente entre les hommes de la terre.

⁷⁰ Nicolae Petra-Petrescu, *Iubește-ți țara și legea*, în „Calendarul Asociațiunii“ Sibiu, I (1912), p. 66—67.